

Rebecka Jonsson

Yngre järnålder i Bällsta

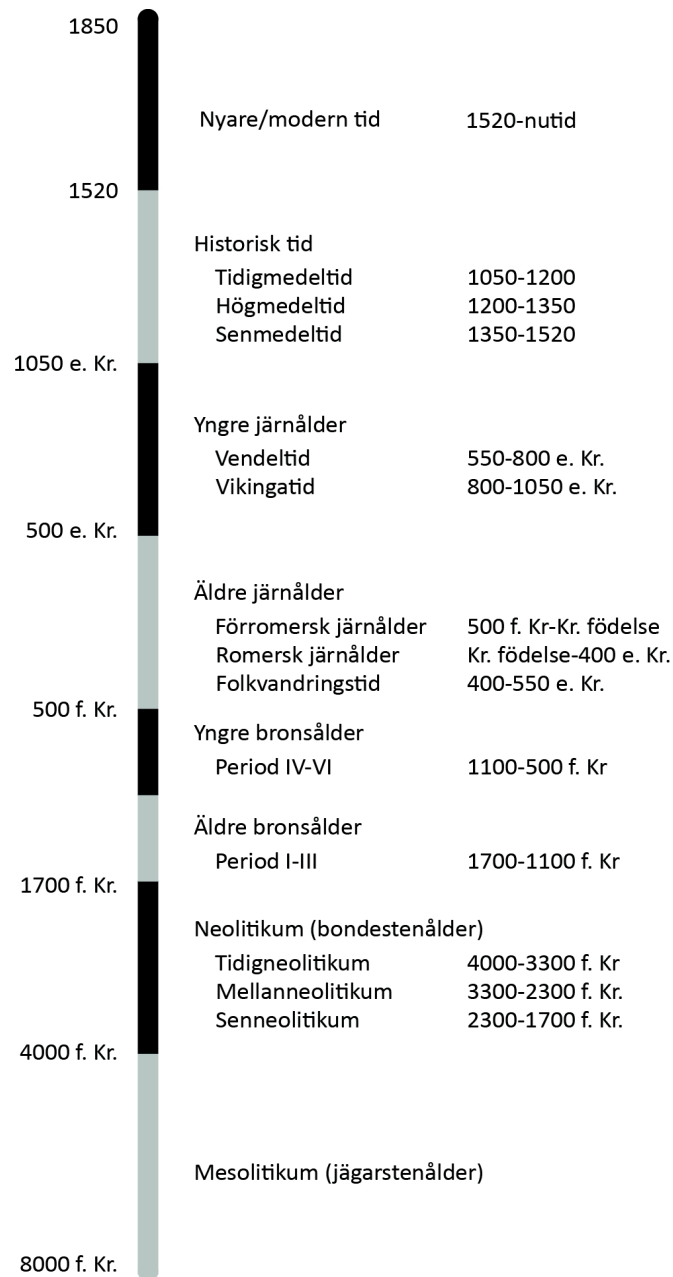
UA rapport 2025/12

Arkeologisk förundersökning
i avgränsande syfte
Lst dnr 30313-2024

Uppland
Stockholms län
Stockholms kommun

VINDSKUPAN 19
VINDSKUPAN 20

L2013:1924

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY. Villkor finns tillgängligt på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>. Undantaget är Lantmäteriets kartmaterial.

Fotografier: Uppdrag arkeologi (om annat ej anges). Spridningstillstånd för drönarfoton har erhållits av Lantmäteriet, beslut ärendenummer LM2025/025357.

Omslagsbild: Vy över UO mot nordväst.

Producerad av Uppdrag arkeologi i Sverige AB.

Stockholm 2025.

Yngre järnålder i Bällsta

UA rapport 2025/12

Rebecka Jonsson

Innehåll

Administrativa uppgifter	5
Sammanfattning	7
Bakgrund	8
Antikvarisk bakgrund	8
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Tidigare undersökningar	10
Genomförande	11
Syfte och målgrupper	11
Metoder och arbetsmoment	11
Dokumentation	12
Fyndstrategi	12
Analyser	12
Rapportering och distribution	12
Resultat	13
Kart- och arkivanalys	13
Fältkartering	17
Gravfältets avgränsning	19
Revidering i KMR	21
Utvärdering av undersökningsplan	22
Referenser	23

Bilagor

1. Gravtabell

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut, dnr:	30313–2024 (2024-11-05)
Uppdrag arkeologi projektnr:	24030
Landskap:	Uppland
Län:	Stockholm
Kommun:	Stockholm
Socken:	Stockholm
Fastigheter:	VINDSKUPAN 19 & 20
Fornlämning:	L2013:1924/RAÄ Bromma 130:1 (stensättning)
Uppdragsnr Fornreg:	202401726
Läge:	Fastighetskartan blad 65G 8GS Bromma N: 6584343, E: 666508
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Typ av undersökning:	Arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte
Undersökt yta:	1088 m ²
Projektgrupp:	Rebecka Jonsson (projektledare) Lars Andersson Richard Grönwall (redaktion)
Företagare:	Stockholms stad
Undersökningsperiod:	2025-02-25
Dokumentationsmaterial:	Digital projektdatabas och inmättningsfiler förvaras tillsvidare hos Uppdrag arkeologi.
Fynd:	Nej

Figur 1. Översiktskarta med läget för den arkeologiska förundersökningen markerat med cirkel. Skala 1:30000.

Sammanfattning

Efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholm har en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte genomförts under februari år 2025 inom fastigheterna VINDSKUPAN 19 och 20 i Bällsta, Bromma stadsdelsområde i Stockholms kommun och län. Förundersökningen föranleddes av att Stockholms stad vill utreda förutsättningarna för att avyttra fastigheterna. Undersökningsområdet var 1088 m² stort och omfattade fornlämning L2013:1924 (stensättning), belägen på ett höjdparti mellan två bebyggda tomter i ett villaområde (fig. 1 och 3). År 1940 karterades ett nyupptäckt gravfält på platsen i samband med ett pågående markarbete där två anläggningar schaktades bort och ytterligare tre gravar skadades. Eftersom ytan under de senaste decennierna har varit kraftigt igenväxt har gravarna inte kunnat besiktigas och deras bevarandegrad och utbredning var därmed oklar.

Förundersökningen kom att omfatta kart- och arkivanalyser samt en fältkartering av ytan. Utifrån kart- och arkivanalyserna kunde 1940 års händelseförlopp samt gravfältets antikvariska historia under 1900-talet tydliggöras. Mer information om fornlämningens datering och karaktär har på så sätt även erhållits. Inför fältkarteringen röjdes hela UO i Stockholms stads regi. Samtliga åtta gravar som enligt 1940 års gravfältskarta låg inom höjdpartiet kunde identifieras och dokumenterades på nytt. Gravfältet har konstaterats vara tydligt avgränsat både utifrån den omgivande bebyggelsen samt topografin.

Efter förundersökningen har lämningstypen för fornlämning L2013:1924 ändrats från *stensättning* till *gravfält* och en ny beskrivning har gjorts i Kulturmiljöregistret (fig. 23).

Bakgrund

Antikvarisk bakgrund

Efter beslut av Länsstyrelsen Stockholm har en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte genomförts under februari år 2025 inom fastigheterna Vindskupan 19 och 20 i Bällsta, Bromma stadsdel-sområde i Stockholms kommun och län (fig. 1 och 3). Förundersökningen föranleddes av att Stockholms stad önskade utreda förutsättningarna för en avyttring av fastigheterna. Undersökningsområdet (UO) var 1088 m² stort och omfattade fornlämning L2013:1924 (stensättning), belägen på ett höjdparti mellan två bebyggda tomter i ett villaområde (fig. 2). Länsstyrelsen beslutade att en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte skulle utföras enligt 2 kap 13 och 14§ i Kulturmiljölagen (Länsstyrelsens beslut 30313–2024). Förundersökningen skulle fastställa fornlämningens utbredning och ge Länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför fortsatta åtgärder. Resultatet skulle även kunna användas som planeringsunderlag av Stockholms stad.

Topografi och fornlämningsmiljö

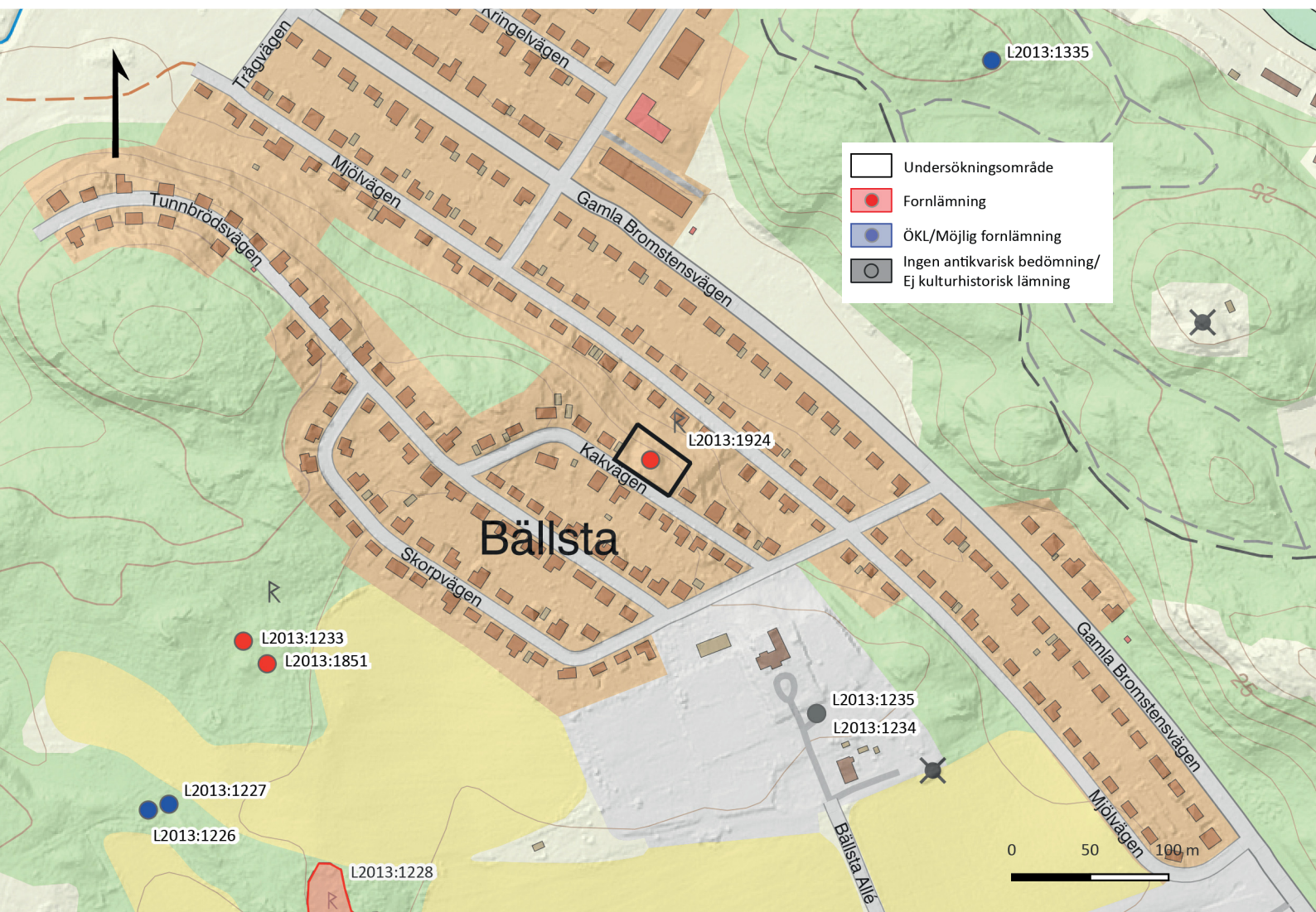
Undersökningsområdet omfattade ett höjdparti mellan två bebyggda tomter inom ett villaområde och

motsvarade fastigheterna VINDSKUPAN 19 och 20, direkt norr om Kakvägen (fig. 3). I övriga riktningar återfinns angränsande villatomter. Naturgeografiskt utgör området ett småkuperat sprickdalslandskap med moränhöjder omgivna av lägre liggande lermarker. Markslaget inom UO består av sandig morän med berg i dagen och berggrunden utgörs av vacka (SGU Jordartskartan, Berggrundskartan). Marknivån uppgår till cirka 17–18 m ö h. Närområdet utgörs främst av villabebyggelse, men mindre grönområden finns exempelvis mellan Bällsta och Eneby i sydväst. Solvalla travbana är belägen cirka 450 meter längre mot nordöst och knappt en halv kilometer söderut ligger Bromma flygplats. Cirka en kilometer sydväst om Bällsta ligger Bromma kyrka från 1100-talet.

I närområdet finns flera kända fornlämningar registrerade i Kulturmiljöregistret (KMR). Dessa utgörs främst av stensättningar och högar (L2013:1228, L2013:3070, L2013:1323 m. fl.) samt gravfält (L2013:1233, L2013:1851, L2014:8291 m. fl.) av järnålderskaraktär (fig. 3). Högen L2013:1233, stensättningen L2013:1851 och gravfältet L2013:1228 återfinns närmast Bällsta, cirka 280–340 meter åt sydväst. Flera gravfält och en bytomt i området kring Bromma

Figur 2. Undersökningsområdet fotograferat från sydöst innan röjning.

Figur 3. Topografisk karta med UO samt registrerade lämningar i KMR. Skala 1:3000.

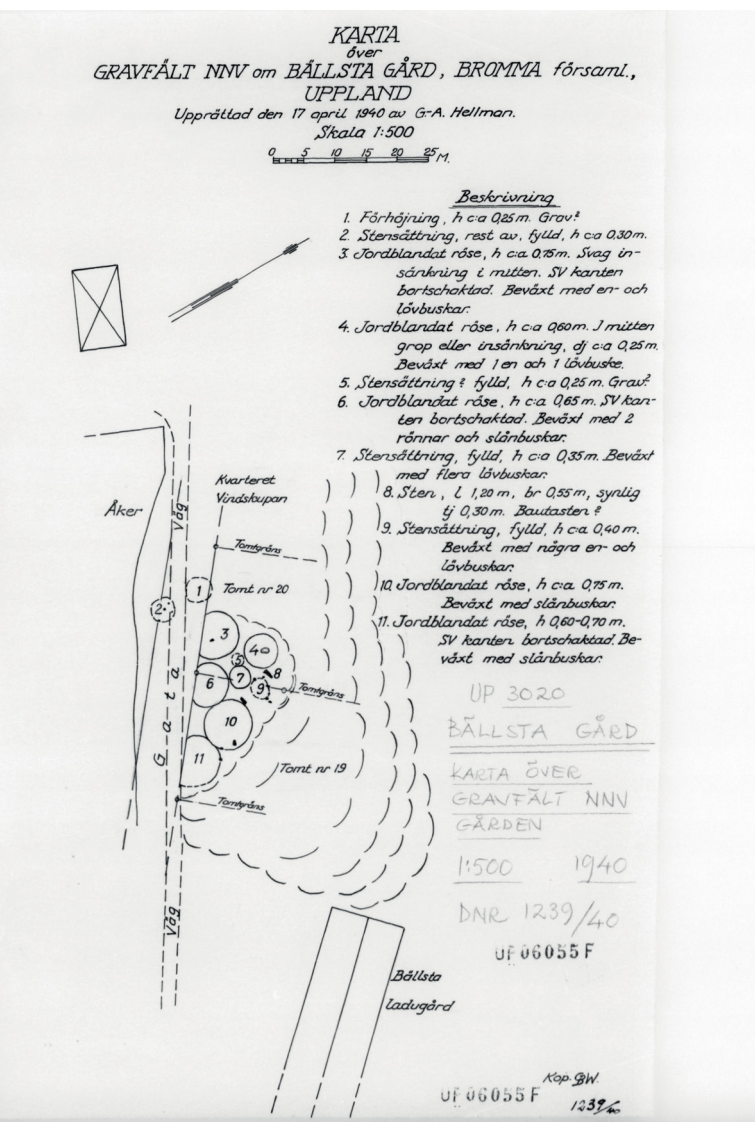
flygplats har tidigare undersökts helt (L2013:1314, L2014:7914, L2013:1893) eller delvis (L2013:1323). Yngre lämningar från historisk tid återfinns även i trakten, främst i form av husgrunder och lägenhetsbebyggelser (L2013:1658, L2013:1116, L2013:1674 m. fl.).

Utöver fornlämningsbilden indikerar även ortnamnet att Bällsta varit bebott länge. Ortnamn med ändelsen *-sta(d)* är mycket ålderdomliga och tolkas ha bildats mellan de första århundradena efter Kristi födelse och vikingatid (Wahlberg 2003:289). Bällsta är också det enda *-sta(d)*-namnet i Bromma (Ringstedt 2015:30). Sydöst om UO ligger mangårdsbyggnaden till Bällsta gård, vars äldsta skriftliga belägg är från år 1343 (Ortnamnsregistret arkivpost 1947818). I brevet beskrivs hur ”Bo Höviske i Bällsta bortbyter 4 örtugland 3½ penningland i Asunda (nu Ålsten) i Bromma socken till abbedissan Rikissa i S:ta Klara kloster i Stockholm, mot ett öresland i Bällsta” (SDHK nr 4861). Under 1530-talet var Bällsta den största byn i Bromma och år 1630

uppfördes ett säteri på platsen. Vid början av 1900-talet styckades tomter av för försäljning till egna hem och år 1938 köpte Stockholms stad egendomen för att bebygga området med småstugor (Ringstedt 2015:30–32). Bällsta är idag fortsatt starkt präglad av småhusbebyggelsen.

Fornlämning L2013:1924

Fornlämning L2013:1924 var inför förundersökningen registrerad som enstensättning i KMR. Under april år 1940 dokumenterades ett nyupptäckt gravfält på platsen. Ytan besiktigades då av antikvarie Gustaf Adolf (G.-A.) Hellman, efter att Stockholms stad genomfört schaktningsarbeten inför kommande tomtbebyggelse (ATA dnr 1239/40). Hellman upprättade en gravfältskarta vilken visar nio gravar (varav en osäker) samt en förhöjning som tolkades som en möjlig tionde grav (fig. 4). De fyra gravarna närmast Kakvägen hade skadats vid markarbetena och brända ben samt fynd av keramik och järn hade påträffats vid gravarna (fig. 11-16). Trots de påbörjade arbetena för-

Figur 4. Hellmans gravfältskarta från år 1940.

blev tomterna VINDSKUPAN 19 och 20 obebyggda. Med tiden kom höjdpartiet att bli kraftigt överväxt med sly.

Vid 1980 års inventering kunde endast en grav säkert urskiljas. Efter inventeringen beskrevs lämningen på följande sätt i KMR: "Stensättning? rund, 4 m diam och 0,1 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2–0,5 m st. Beväxt med täta snår av hagtorn. Intill på bergsryggen är märkbara förhöjningar, möjligen gravar. Enligt karta (Hellman) fanns ett gravfält på ungefär denna plats. Enligt befolkningen skall detta ha grävts ut men rester skall finnas kvar på denna plats. Impedimentet är dock genom stark undervegetation ej möjligt att besikta annat är punktvis. Bör bevakas." (KMR).

Beskrivningen visar att vissa frågetecken funnits kring fornlämningens status. Representanter från Bromma hembygdsförening som besökt platsen senare har angett att här "skymtar ytterst svagt fem gravar, varav

rester av tre högar ligger tätt intill vägen som uppenbarligen har skurit av västsidan av högarna. Två liggande stenar kan vara nedfallna, resta, s.k. "bautastener" (Ringstedt 2008:129). De tre högarna hembygdsföreningen noterade motsvarar några av de gravar som skadades år 1940. På grund av den täta vegetationen har dock ingen mer säker bedömning hittills kunnat göras inom ytan.

Tidigare undersökningar

I KMR finns inga tidigare arkeologiska uppdrag registrerade inom UO eller i Bällsta. De mest omfattande arkeologiska undersökningarna i närområdet har berört gravfältet L2013:1323 vid Bromma flygplats, där ett 50-tal gravar fanns innan flygplatsens utbyggnad. Stockholms stadsmuseum undersökte 19 gravar under år 1937 och 1939. Flera av gravarna innehöll skelettbegravningar och fyndmaterialet daterades övervägande till vikingatid. År 1943 karterades de resterande gravarna, vilka utgjordes av jordblandade rösen (stensättningar) samt högar (Wändesjö 2005:8).

På grund av arbeten vid Bromma kyrka samt stadens utökade exploatering har även ett antal mindre insatser genomförts kring Bällsta under de senaste decennierna. År 2012 genomfördes en schaktkontroll vid Bromma kyrka där en eventuell stenläggning som antogs vara sentida påträffades (KMR uppdragsnr 000104098, Stjärna 2012:3). Under år 2014 utfördes en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte inom gravfältet L2013:1323 vid Bromma flygplats, där elva tidigare okända gravar identifierades (KMR uppdragsnr 000103122, Andersson 2014:7). År 2017 genomfördes en arkeologisk utredning etapp 1 söder om Solvalla travbana (KMR uppdragsnr 201700026, Beckman-Thoor 2017). Inga förhistoriska lämningar påträffades (Beckman-Thoor 2017:10).

En arkeologisk schaktningsövervakning genomfördes vidare år 2018 inom gravfältet L2013:1275 i Eneby (KMR uppdragsnummer 201800355, Runer 2019). Schaktningen gjordes utmed en väg som har varit i bruk sedan åtminstone sent 1600-tal. Tre stenkonstruktioner som eventuellt utgör delar av förhistoriska gravar samt en härd och två stolphål, varav ett modernt, påträffades (Runer 2019:9). Under år 2019 utfördes slutligen en schaktningsövervakning inom Bromma kyrka där tre gravar inne i kyrkans långhus undersöktes (KMR uppdragsnummer 201900392, Berger 2020). Gravarna daterades till slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet och två av de begravda individerna är eventuellt kyrkvärden Erik Jonsson och hans hustru Annica Matsdotter, vars gravhäll nu finns ute på kyrkogården (Berger 2020:7).

Genomförande

Syfte och målgrupper

Förundersökningens syfte var att ta fram ett besluts- och planeringsunderlag genom en avgränsning av fornlämningen, det vill säga att fastställa fornlämningens utbredning inom det planerade arbetsområdet. Målgrupper för förundersökningen utgjordes främst av Länsstyrelsen och Stockholms stad.

Metoder och arbetsmoment

För att uppnå förundersökningens syfte och ambitionsnivå omfattade arbetet en inledande kart- och arkivanalys samt en efterföljande fältkartering. Ursprungligen planerades även sökschaktning med grävmaskin, metalldetektering samt eventuell delundersökning av anläggningar för att fastställa antikvarisk status. Dessa moment bedömdes dock inte vara nödvändiga efter karteringen och kom därför att

utgå, efter samråd med Länsstyrelsen (se vidare under *Resultat* nedan).

Kart- och arkivanalys

Inför fältarbetet gjordes en kart- och arkivanalys. Syftet var främst att eftersöka mer information om fornlämningens antikvariska bakgrund och fyndmaterial. Arkivstudierna omfattade Antikvarisk-Topografiska Arkivet (ATA), Kulturmiljöregistret (KMR), Arkivsök, Ortnamnsregistret vid Institutionen för språk och folkminnen (ISOF), Svenskt Diplomatariums huvudkartotek (SDHK) och Statens historiska museers digitala föremålsdatabas. Arkeologiska rapporter studerades även och tillgänglig och relevant hembygds litteratur genomgicks. Kartanalyserna omfattade 1940 års gravfältskarta, äldre och yngre geometriska kartor (Riksarkivet) samt övriga historiska kartor i Rikets allmänna kartverks arkiv,

Figur 5. Undersökningsområdet efter röjning. Foto från sydöst. Lantmäteriets spridningstillstånd LM2025/025357.

Lantmäterimyndigheternas arkiv och Lantmäteristyrelsens arkiv (Lantmäteriet) liksom kartor från Stockholms stadsarkiv tillgängliga via Stockholmskällan. Samtliga genomgångna kartor listas i referenslistan och ett urval av kartorna rektifierades även. Slutligen studerades flygfotografier tillgängliga genom Lantmäteriets digitala kartarkiv samt relevanta tematiska kartor från Sveriges Geologiska Undersökning (SGU). Kart- och arkivanalysens resultat användes sedan som ett underlag vid fältarbetet.

Kartering

Hela UO karterades efter att Stockholms stad genomfört röjning och bortförsel av sly, buskage och mindre träd (fig. 5). Ovan mark synliga gravar mättes in med RTK-GPS och dokumenterades genom beskrivning i text samt fotografier. Karteringen omfattade också inmätning och dokumentation av förekommande skador (i rapporten benämnda som ”störningar”) samt topografiska objekt som avgränsade fornlämningsytan (exempelvis berg i dagen). Ytan drönarfotograferades även.

Dokumentation

Samtliga gravar, topografiska objekt och störningar mättes in med RTK-GPS (i projektionen SWEREF 99 TM/RH 2000), beskrevs och fotograferades. Insamlad fältdata har sammanställts och lagrats i en för projektet unik databas upprättad i dokumentationssystemet Intrasis (version 3.2.0). Beskrivningar skedde i fält på pappersblankett. Analogt upprättad dokumentation överfördes direkt efter fältarbetsfasen till digital projektdatabas, med bibehållen koppling till aktuellt ID-nr. Backup för säkring av fältdata och kvalitetsgranskning skedde även under fältarbetsfasen. I enlighet med Luftfartsverkets direktiv genomfördes översiktlig lodfotografering med drönare då närliggande Bromma flygplats var stängd. Spridningstillstånd för drönarfoton har erhållits av Lantmäteriet (beslut ärendenummer LM2025/025357).

Fyndstrategi

Fyndinsamling skedde i enlighet med förundersökningens syfte och ambitionsnivå, på så sätt att endast fynd av arkeologiskt intresse med direkt koppling till fornlämningen avsågs att tillvaratas. Fynd planerades att omhändertas och hanteras enligt Riksantikvarieämbetets anvisningar i ”Fysiskt omhändertagande av arkeologiskt fyndmaterial” och ”Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi”.

Analys

Eftersom förundersökningen syftade till att fastställa fornlämningens utbredning inom det planerade arbetsområdet, snarare än att fastställa dess karaktär, planerades inte för omfattande analyser i detta skede. Fokus riktades främst mot att datera eventuella påträffade svårbedömda anläggningar där datering var nödvändigt för att fastställa fornlämningsstatus. Makrofossilanalys, vedartsanalyser och ¹⁴C-analyser planerades preliminärt inför förundersökningen.

Rapportering och distribution

Resultaten av förundersökningen presenteras i denna rapport, i enlighet med Länsstyrelsens förfrågningsunderlag (2024-09-23) och Generellt förfrågningsunderlag för 2024. Genomförda insatser och resultat har efter godkännande av Länsstyrelsen i Stockholm registrerats i Kulturmiljöregistret. En PDF-version av rapporten har lagrats i Riksantikvarieämbetets e-arkiv och nås genom Arkivsök och Fornsök.

Resultat

Kart- och arkivanalys

Resultaten av kart- och arkivanalysen har till stor del presenterats under rubrikerna *Topografi och fornlämningsmiljö* samt *Tidigare undersökningar* ovan. Här genomgås de platsspecifika resultaten mer detaljerat.

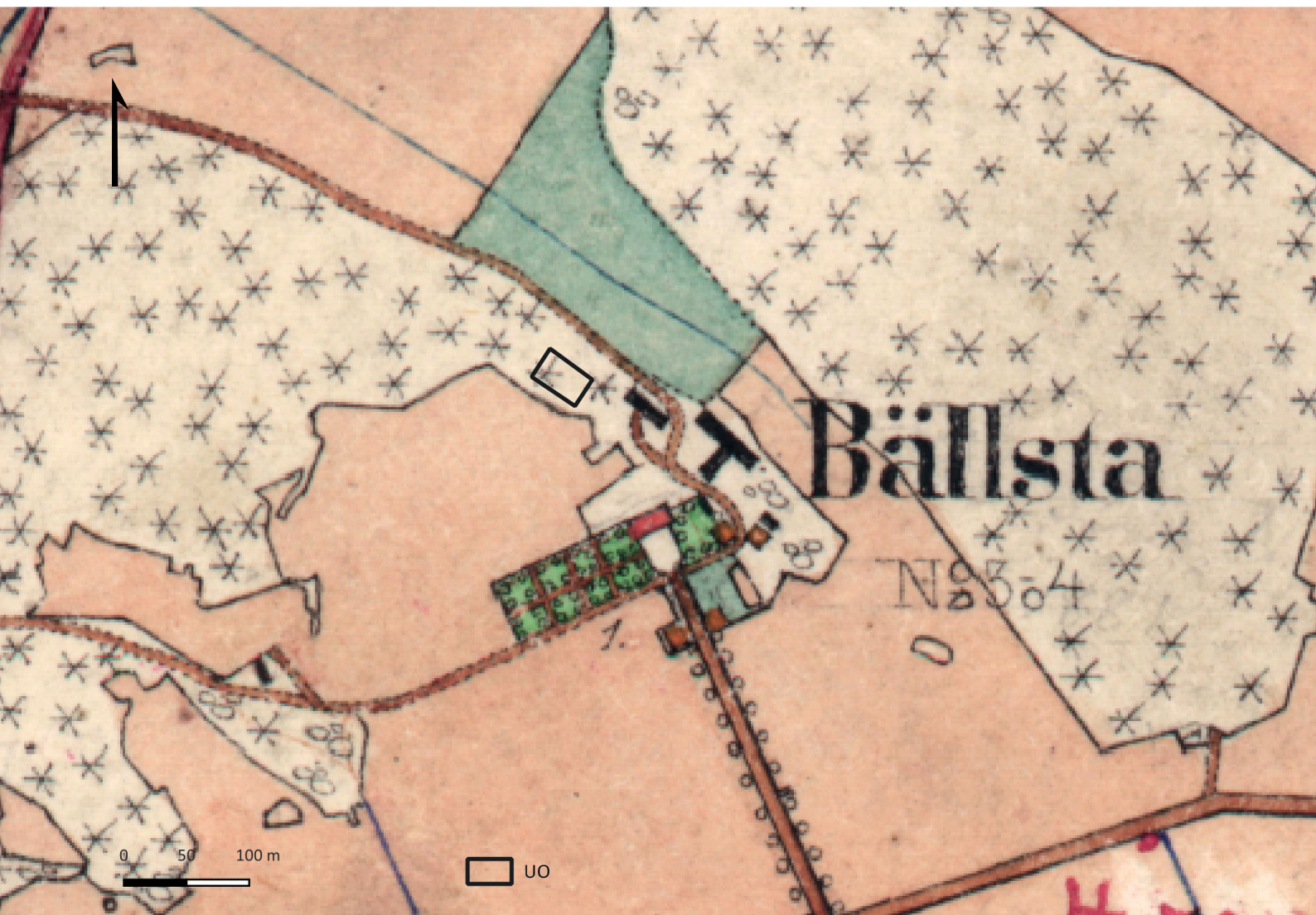
UO i historiskt kartmaterial

På de historiska kartorna återfinns UO inom ett kuiperat barrskogsområde inom Bällstas utmarker. Ingen bebyggelse har kunnat lokaliseras inom ytan i kartmaterialet. Detta indikerar att gravfältet troligtvis har varit relativt förskonat från markgrepp under historisk tid. Med tiden kom Bällsta med kringområden att bebyggas alltmer. En karta över Bromma socken från år 1829 visar framförallt bebyggelsen runt Bällsta gård. Utgåvan av den så kallade topografiska corpsen från år 1891 och den häradseconomiska kartan från år 1901–1906 återger däremot även enstaka bygg-

nader som senare tillkommit ÖSÖ om UO (fig. 6). Närmast gravfältet fanns en ladugård, vilken också avbildas på 1940 års gravfältskarta. Ett fotografi från år 1943 visar ladugården samt det höjdparti som UO omfattar (fig. 7). Kort därefter revs ladugården. Den ekonomiska kartan från år 1953 visar i stort sett den småhusbebyggelse som präglar området än idag.

Arkivuppgifter om gravfältet

Den 15 april år 1940 meddelades Riksantikvarieämbetet att förmodade fornlämningsar hade iakttagits inom ett område nordväst om Bällsta gård, i samband med att förslag till stadsplan för del av stadsdelen Bällsta upprättades (dnr 1205/40). Stockholms stad hade även genomfört schaktningsarbeten på platsen inför den kommande tomtbebyggelsen. Under de två efterföljande dagarna besiktigades och kartlades lämningarna av G.-A. Hellman (dnr 1239/40, fig. 4 och

Figur 6. UO markerat på utsnitt av den häradseconomiska kartan från år 1901-1906. RAK akt J112-75-14. Skala 1:5000.

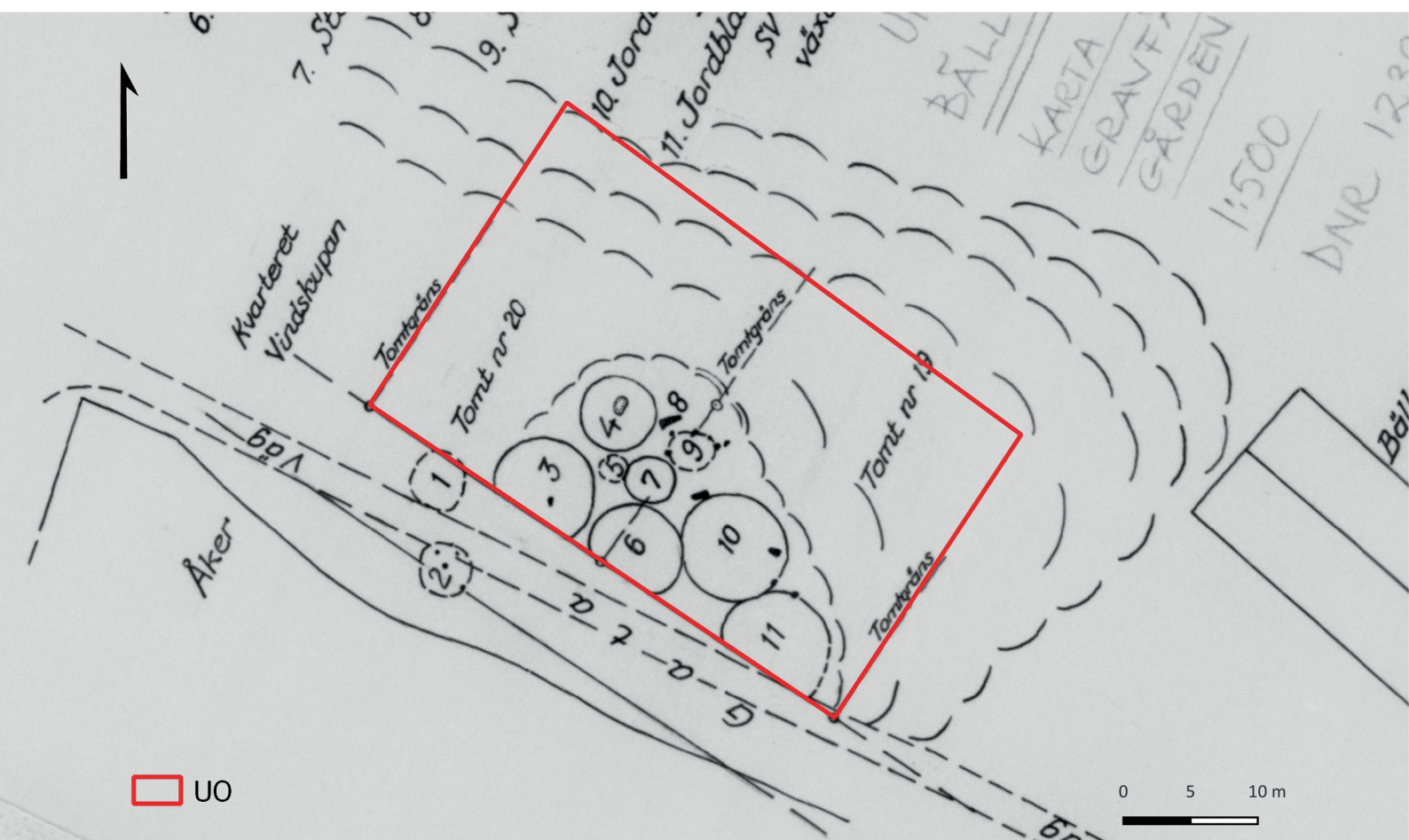

Figur 7. Utsikt mot sydväst i Bällsta småstugeområde år 1943. Längst fram i bild syns ladugården i kvarteret Vindskupan före rivningen. Fornlämning L2013:1924 är belägen inom det skogbeväxta höjdpartiet till höger i bild, VNV om ladugården. Fotograf: Påhlman. Stadsmuseet i Stockholm. Fotonummer SM 188; fotonummer POSF 284.

8). På den gravfältskarta som då upprättades avbildas tio anläggningar, i form av nio gravar samt en förhöjning som tolkades kunna utgöra en möjlig grav (nr.

1). Fem av gravarna beskrivs som jordblandade rösen (nr. 3, 4, 6, 10, 11) medan resterande fyra beskrivs som fyllda stensättningar (nr. 2, 5, 7, 9). Den minsta stensättningen anges vara osäker (nr. 5). Gravarna beskrivs vara mellan 0,3–0,75 meter höga. Mellan nummer 4 och 9 finns även en 1,2 meter lång och 0,55 meter bred sten, med en synlig tjocklek av 0,3 meter, utritad med kommentaren "Bautasten?" (nr. 8). Baserat på Hellmans beskrivningar daterades gravarna formmässigt till yngre järnålder.

De fyra gravarna närmast Kakvägen (nr. 2, 3, 6, 11) hade skadats vid markarbetena (fig. 9 och 10). En av gravarna (nr. 2) hade ytskadats medan övriga tre (nr. 3, 6, 11) "obetydligt kantskadats". Hellman rekommenderade att de två lämningarna närmast vägen (nr. 1 och 2) skulle tas bort helt efter undersökning medan de övriga gravarna borde bevaras. För att förhindra gravarnas fyllningar från att rasa ner i den blivande gatan (Kakvägen), vars nivå skulle ligga cirka 1,5 meter lägre än gravarna, föreslog Hellman även att en stödmur av betong borde uppföras. Den 26 april meddelade Riksantikvarieämbetet Stockholms stads fastighetskontor att man avsåg att undersöka gravarna "nu i vår, så snart tjälen gått ur marken". Den 8 juli meddelade dock Stockholms stads fastighetskontor

Figur 8. Rektifierat utsnitt av Hellmans gravfältskarta från år 1940 med UO markerat. Skala 1:500.

Figur 9. Gravfältet från väster, fotograferat av G.-A. Hellman vid 1940 års besiktning. ATA dnr 1239/40, inv. 22591, A184:129.

att tomterna skulle förbli obebyggda. Riksantikvarieämbetet bekräftade uppgiften den 24 juli. Från den 15 augusti finns dock en skrivelse från Bo Hellman, som samma dag besökt gravfältet. Det visade sig nu att anläggningarna närmast vägen (nr. 1 och 2) helt hade bortschaktats, då de låg "i gatulinjen". Arbetet hade skett redan kort efter G.-A. Hellmans besiktning i april och utfördes av Stockholms stads gatukontor. Att gravarna togs bort utan undersökning ska ha berott på att fastighetskontoret inte informerat gatukontoret om att det fanns fornlämningar på platsen (dnr 2236/40).

Från år 1985 finns en skrivelse från Bromma hembygdsförening till Riksantikvarieämbetet, där det anges att Småa (tidigare Småstugebyrå) lämnat in en ansökan om byggnadslov för fyra småstugor inom kvarteret Vindskupan 19–22. Hembygdsföreningen eftersökte dokumentation om gravfältet inom tomterna 19–20 och hade även protesterat mot byggnationen. Riksantikvarieämbetet översände dokumentationen men inga fler uppgifter om bygglovsplanerna finns i diariet (dnr 04522/85). Ärendet kan dock följas genom ett beslut från Länsstyrelsen daterat år 1986. Enligt beslutet hade fastighetskontoret först ansökt om tillstånd att ta bort fast fornlämning för att bygga fyra enfamiljshus inom tomterna 19–22. Senare återkallades den ursprungliga ansökan och istället planerades endast för bebyggelse inom tomterna Vindskupan 21–22. Tillstånd till ingrepp i gravfältets fornlämningsområde gavs nu till fastighetskontoret, efter samråd med Stockholms stadsmuseum. Ett villkor för tillståndet var dock att arbetena skulle avbrytas om fornlämning påträffades (dnr 11.3919-184-85, 00389/86).

Figur 10. Gravfältet från väster, fotograferat av G.-A. Hellman vid 1940 års besiktning. Den kantskadade grav nr. 3 (jordblandat röse) syns till vänster i förgrunden. Bakom den skymtar den något mindre grav nr. 6 av samma karaktär. ATA dnr 1239/40, inv. 22591, A184:130.

Den sista arkivuppgiften om gravfältet är från år 2003 och berör återigen bebyggelsen inom Vindskupan 21. Då kontaktade en tidigare boende i Bällsta Riksantikvarieämbetet om gravfältet, som av tradition kallats "Lilla Kullen" och "Fornminnet". Skribenten uttryckte oro för att "ett par nya småhus/villor har byggts på Kakvägen mot Kullen/Fornminnet". Detta är den bebyggelse som Länsstyrelsen fattade beslut om år 1986. Enligt skribenten ska bebyggelsen vid Kakvägen 54 dock ha närmat sig gravfältet alltmer genom att parkeringsplatser med garage anlagts, "så det är nästan inte någon kulle kvar". Riksantikvarieämbetet svarade genom att hänvisa till Länsstyrelsen Stockholm (dnr 323-2238-2003). Ingen ytterligare information finns i ärendet. Huruvida bebyggelsen faktiskt utökats utanför det tillståndsgivna området eller inte är oklart, eftersom ingen besiktning verkar ha företagits på platsen efter den tidigare boendens anmälan.

Sammanfattningsvis, har inga säkra uppgifter om ytterligare markngrepp inom gravfältet efter schaktningsarbetena år 1940, kunnat lokaliseras i arkivmaterialet. Efter kart- och arkivanalysen var utgångspunkten inför karteringen därför att resterande åtta gravar som karterades av G.-A. Hellman år 1940 (nr. 3–11) borde kvarligga inom tomterna. Inför karteringen rektifierades gravfältskartan för att användas som ett jämförande underlag i fält. Rektifieringen bekräftade att dessa åtta gravar i helhet borde vara belägna inom UO (fig. 8).

Fynden från gravfältet

Vid de skadade gravarna hade även flera fynd påträffats. Fynden beskrevs först i Hellmans redogörelse för

besiktningen i mitten av april år 1940. I grav nummer 2 hade botten till ett lerkärl påträffats under grästorven och inom ett stenblandat jordlager. Sydväst om och intill grav nummer 3 hade ett itubrutet järnföremål, en krukskärva och två brända benbitar framkommit i ett stenblandat jordlager på cirka 0,35–0,4 meters djup. Kol iakttogs även inom samma yta. I den södra kanten av grav nummer 6 hade en järnnit påträffats i en stenblandad jordfyllning på cirka 0,45–0,55 meters djup under gravens yta. ”Brandjord”, vilket sannolikt syftar på brandlager, noterades även här, vilket tillsammans med de brända benen visar att gravarna utgör brandgravar. Hellman tillvaratog fynden och de tillfördes därmed Statens historiska museers samlingar.

Eftersom fynden inte har publicerats tidigare, togs kontakt med Statens historiska museer (SHM) under arkivanalysen, för att erhålla bilder på materialet. Fynden har fotograferats av SHM och presenteras i denna rapport (fig. 11-16). I en separat, osignerad, arkivförteckning över fynden (dnr 1239/40) beskrivs föremålen mer ingående och en datering till vikingatid anges. De båda keramikfynden i form av en lerkärlsbotten samt en krukskärva beskrivs endast som grova. Det itubrutna järnföremålet anges i fyndförteckningen som ett ”fragment av järnföremål i form av en krampa, eldstål?”. Efter bedömning av fyndfotografiet, är det möjligt att fyndet snarare utgör en del av ett lieformat hänge till en amulettring. Liknande amulettringar har hittats i Hjulsta och då daterats till vendeltid (Harryson et. al. 2019:71ff). Därmed styrker även fyndmaterialet en datering av gravfältet till yngre järnålder.

Figur 11. Ben, föremålsnr 462915_HST. Foto: Antje Wendt, Statens historiska museer.

Figur 12. Järn, föremålsnr 429967_HST. Foto: Antje Wendt, Statens historiska museer.

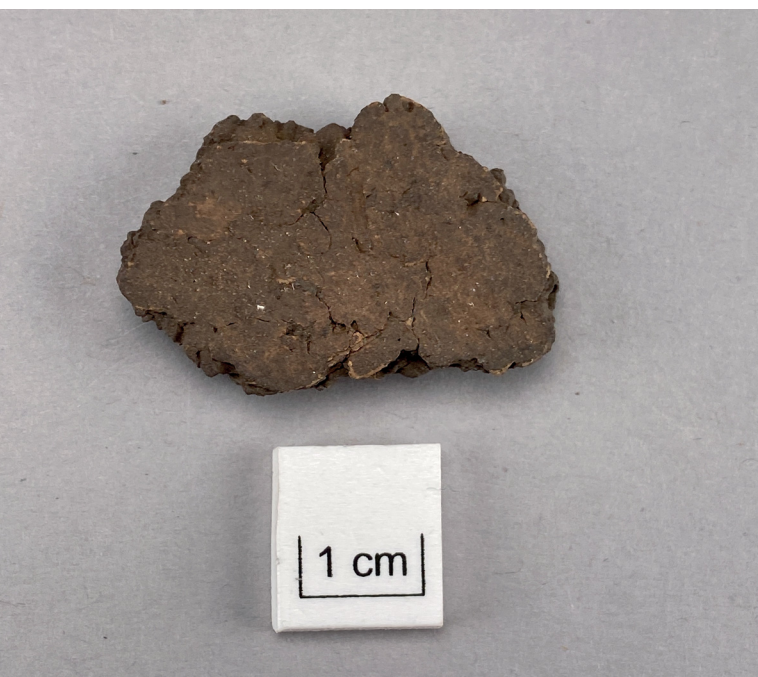
Figur 13. Järn, föremålsnr 429969_HST. Foto: Antje Wendt, Statens historiska museer.

Figur 14. Keramik, föremålsnr 3260729_HST. Foto: Antje Wendt, Statens historiska museer.

Figur 15. Keramik, föremålsnr 3260729_HST. Foto: Antje Wendt, Statens historiska museer.

Figur 16. Keramik, föremålsnr 3260728_HST. Foto: Antje Wendt, Statens historiska museer.

Fältkartering

Karteringen genomfördes under februari månad. Inför karteringen ombesörjde Stockholms stad röjning och bortförsel av sly, buskar och mindre träd inom hela UO (fig. 5). Enstaka aspar samt en större tall hade sparats men dessa medförde inga hinder vid karteringen. Tack vare den noggranna röjningen kunde UO besiktigas under goda förhållanden. Ovan mark synliga gravar inom UO, förekommande skador (nedan kallade *störningar*) samt topografiska objekt

Figur 17. UO fotograferat från väst-nordväst efter röjning. Jämför med fotografierna från år 1940 tagna från samma vinkel (fig. 9 och 10).

som avgränsade fornlämningsytan (exempelvis berg i dagen) var därmed möjliga att dokumentera.

lakttagelser i fält

Gravar

De gravar som dokumenterades år 1940 var väl synliga efter röjningen. Samtliga åtta gravar som kvarlåg inom höjdpartiet enligt Hellmans gravfältskarta kunde lokaliseras (fig. 19). Dessa var mycket tydliga efter röjningen av ytan och utgörs av fyra högar och fyra stensättningar. Högarna motsvarar det Hellman kallade "jordblandade rösen". Samtliga gravar är helt övertorvade. Högarna är cirka 7–9 meter i diameter stora och upp till 0,7 meter höga. I ytorna finns enstaka stenar, vilka är rundade eller skarpkantade och cirka

Figur 18. Den mot Kakvägen skadade graven nr 3 centralt i bild. Foto från nordöst.

Figur 19. Plan över gravar, sentida störningar och topografiska objekt inom UO. Gravnumreringen avser Hellmans numrering från år 1940. Skala 1:300.

0,2–0,7 meter stora. Stensättningarna är 2–7 meter i diameter stora och 0,2–0,4 meter höga. En stensättning hade flera synliga uppstickande stenar (287, nr. 9) medan endast enstaka uppstickande stenar observerades i de övriga tre. Stenarna var rundade och skarpkantade och 0,2–0,4 meter stora. Bedömningen av den minsta stensättningen är mycket osäker, vilket även Hellman noterade (303, nr. 5). Gravfältets södra och västra delar invid Kakvägen är kraftigt och brant släntade mot trottoarkanten. De tre gravarna närmast vägen är därmed mycket kantskadade (211, 224, 248 – nr. 3, 6, 11) och i slänterna kan delvis utrasad sten observeras. Hellmans rekommendation år 1940 om att en stödmur i betong borde uppföras här är, sett till detta, mycket förståelig.

Även en stensättning inom den östra delen av gravfältet bedöms vara kantskadad (296, nr. 7). Gravens östra kant är släntad mot den intilliggande tomtbebyggelsen och ler- och sandblandad jord med inslag av taktegel och spräckt småsten har även påförts här. Trots skadorna kunde varken fynd, uppstickande brandlager eller skärvig sten iakttas i gravarnas ytskikt. Den möjliga bautasten som dokumenterades av Hellman bedöms som mycket osäker och utgör eventuellt ett markfast block. Ett markfast block fanns även NNV om grav 234 (nr. 10) och sannolikt är det dessa två som tidigare observerats av hembygdsföreningen och beskrivits som eventuella nedfallna bautastenar.

Figur 20. Grav nr 4 inom UO:s centrala del. Foto från söder.

Figur 21. Den av Hellman utpekade eventuella bautastenen. Foto från öst-sydöst.

Sentida störningar

Inom den nordvästra delen av UO finns flera recenta störningar, exempelvis en större hög av grenar, ris samt spritt trädgårdsavfall. Strax VNV om grav 211 (nr. 3) noterades en grop fylld med aska och träkol. Gropen hade en diameter av cirka 0,8 meter och var minst 0,3 meter djup. Sannolikt har löv eller dylikt eldats här relativt nyligen. Enligt en närboende har trädgårdsavfall återkommande dumpats inom ytan.

Direkt nordväst om höjdpartiet och gropen löper en nedtrampad stig i SSV-NNÖ riktning, vilken följer bergets fot. Stigen är cirka 0,6 meter bred och 0,05 meter djup. Norr om stigen finns en hårdgjord parkeringsyta tillhörande fastigheten vid Kakvägen 54 och denna del av UO kunde därmed inte besiktigas

Figur 22. Inmätning av det släntade området inom UO:s syd-östra del. Foto från sydöst.

närmare. Ytterligare en kortare stig finns mellan två av högarna närmast Kakvägen (211, 224 – nr. 3, 6). Denna stig är cirka 0,5 meter bred och 0,1 meter djup. Slutligen finns även spår av sentida markingrepp inom den östra delen av UO, i form av en brant slänt mot tomtbebyggelsen vid Kakvägen 48. Utmed släntens kant finns ler- och sandblandad jord med inslag av taktegel och spräckt småsten som slängts upp mot gravfältet.

Gravfältets avgränsning

Gravfältet bedöms vara avgränsat utifrån resultaten av kart- och arkivanalysen i kombination med fältkarteringen. Gravar förekommer inom en yta av cirka 28x15 meter (VNV-SÖ). Mot sydväst avgränsas gravfältet av Kakvägen, medan det mot norr avgränsas direkt av berg i dagen med branta sluttningar mot NNÖ och NÖ. I övriga riktningar avgränsas gravfältet av omgivande tomtbebyggelse. Gravfältet bedöms också vara topografiskt begränsat till höjdpartiet. Inom ytorna direkt nordväst, norr, öster och sydöst om gravfältet har jord påförts på flera ställen och trädgårdsavfall och ris har även dumpats här. Det kan inte uteslutas att enstaka lämningar av boplatsskarakter (exempelvis härdar) kan förekomma här, i nära anslutning till gravarna. På grund av UO:s mycket begränsade storlek, den topografiska avgränsningen och de omgivande sentida markingreppen, bedöms det dock som mindre sannolikt att anläggningar förekommer och återfinns bevarade utanför höjdpartiet.

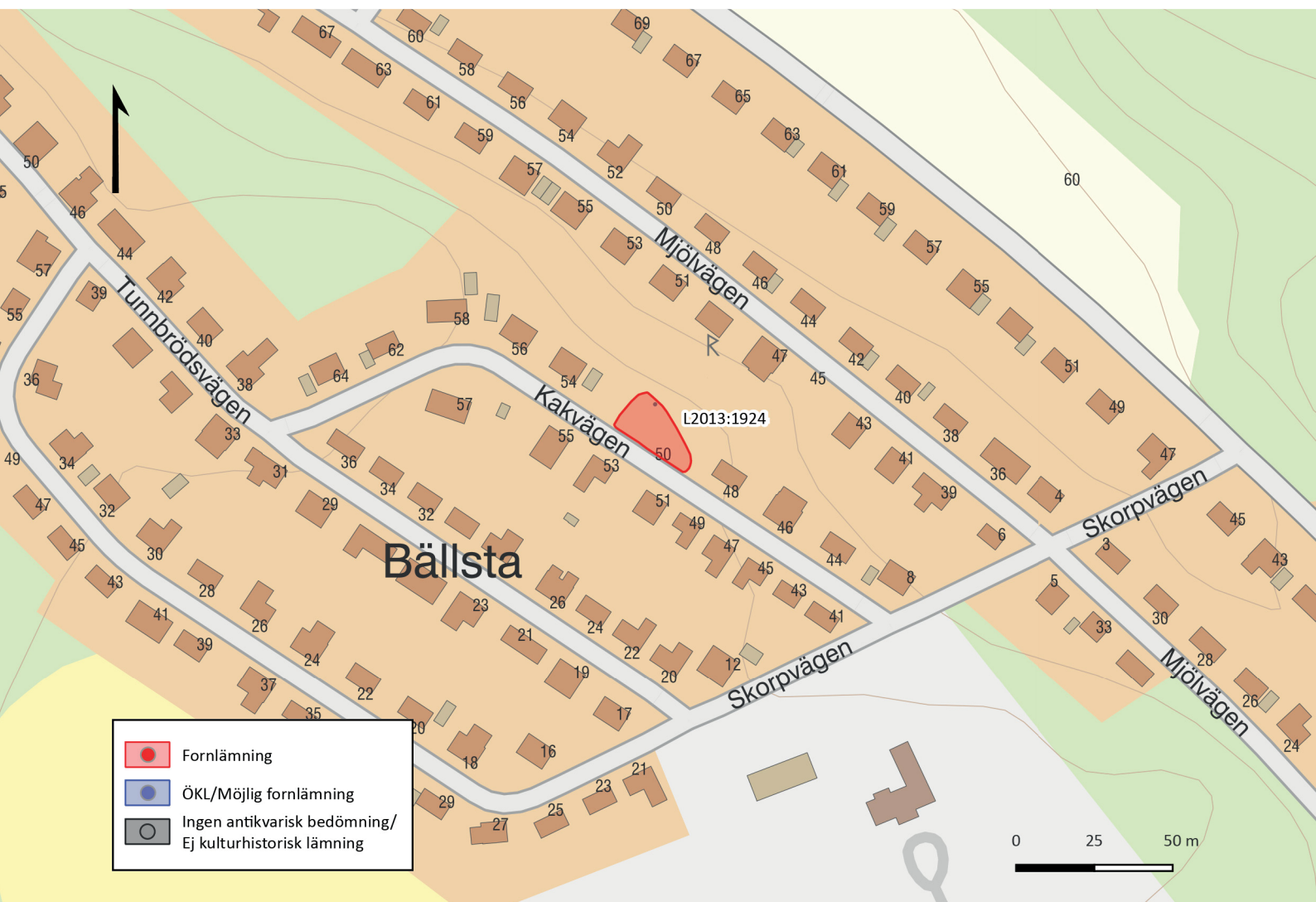
Genom kart- och arkivanalysen, där även det fyndmaterial som insamlades år 1940 granskades, har även gravfältets datering och karaktär kunnat tydlig-

göras. Åtminstone tre av gravfältets gravar uppvisar brandgravskick och såväl gravarnas form som innehåll indikerar en generell datering till yngre järnålder.

Efter karteringen bedömdes den ursprungligen planerade söschaktningen inte längre vara nödvändig för en avgränsning av fornlämningen. I samråd med Länsstyrelsen kom därmed ytterligare fältinsatser att utgå.

Revidering i KMR

Inför förundersökningen var fornlämning L2013:1924 registrerad som en *stensättning* i KMR. Baserat på uppdragets resultat, har lämningstypen nu ändrats till *gravfält*. Likaså har beskrivning och lämningens utbredning uppdaterats i registret (fig. 23). En antikvarisk kommentar samt en skadebeskrivning har även gjorts i syfte att kort redogöra för den information om gravfältet som framkom vid 1940 års besiktning.

L-nr	Uppdragsnr	Tidigare lämningstyp	Ny lämningstyp	Undersökningsstatus	Antikvarisk bedömning	Ny beskrivning
L2013:1924	202401726	Stensättning	Gravfält	Ej undersökt	Fornlämning	Gravfält, ca 28x15 m (VNV-SÖ), bestående av 8 fornlämningar. Dessa utgörs av 4 högar och 4 runda stensättningar. Högarna är 7-9 m i diam och upp till 0,7 m h. I ytan enstaka stenar, ca 0,2-0,7 m st. Stensättningarna är 2-7 m i diam och 0,2-0,4 m h. Övertorvade med i ytan enstaka (vanligen) till flera uppstickande stenar, ca 0,2-0,4 m st.

Figur 23. Karta och tabell över justerad geometri, lämningstyp och beskrivning av L2013:1924 i KMR. Skala 1:2000.

Utvärdering av undersökningsplan

Syftet med förundersökningen anses med hänvisning till presenterade resultat vara uppfyllt. Den enda avvikelse som gjorts från undersökningsplanen är att fältarbetets omfattning minskade, då den planerade sökschaktningen utgick efter dialog med Länsstyrelsen.

Referenser

Skriftliga källor

- Andersson, K. 2014. Bromma flygplats. Arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte inom gravfältet RAÄ Bromma 40:1, Ulvsunda 1:1, Stockholms stad, Uppland. Arkeologistik rapport 2014:19.
- Beckman-Thoor, K. 2017. Arkeologisk utredning vid Solvalla – detaljplanearbete för Solvallastaden. Stockholms socken, Stockholms kommun, Uppland. Kraka Kulturmiljö rapport 2017:10.
- Berger, Å. 2020. Gravar i Bromma kyrka. Schaktningsövervakning inom Bromma kyrka, Kyrkbyn 1, Uppland, Stockholm kommun och län. Arkeologikonsult rapport 2020:3274.
- Harrysson, I. & Hallgren, A-L. 2019. Kultplatsen i Hjulsta. Liv och död under 3 000 år. Arkeologisk förundersökning och arkeologisk undersökning. Fornlämning L2013:1433 (Spånga 122:1), Akalla 4:1, Spånga socken, Stockholms kommun, Stockholms län, Uppland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2019:9.
- Ringstedt, N. 2008. Bromma före historien. Bromma hembygdsförening. Stockholm.
- Ringstedt, N. 2015. Byar, gårdar och säterier i Bromma. Bromma hembygdsförening. Stockholm.
- Runer, J. 2019. RAÄ Bromma 52:1. Arkeologisk undersökning/schaktningsövervakning, Stockholms län, Bromma kommun, fastigheten Eneby 1:1, RAÄ Bromma 52:1. Uppdrag arkeologi rapport 2019/6.
- Stjärna, T. 2012. Schaktkontroll vid Bromma kyrka. Arkeologisk förundersökning, schaktkontroll vid Bromma kyrka, Bromma socken, Stockholms stad, Uppland. Stockholms läns museum 2012:41.
- Wahlberg, M (red). 2003. Svenskt ortnamnslexikon. Språk- och folkminnesinstitutet Uppsala. Uppsala.
- Wändesjö, J. 2005. Ekbacken 35. Arkeologisk undersökning. Stockholms stad, Bromma socken, RAÄ 40. Stockholms stadsmuseum kulturmiljöavdelningen rapport 2006:4.

Arkivmaterial

- Riksantikvarieämbetets arkiv, Antikvarisk-Topografiska Arkivet (ATA)
- Dnr 1205/40. Inv. 22591. K. A. Gustawsson. 1940-04-15. Till Riksantikvarieämbetet.
- Dnr 1239/40. Inv. 22591. G-A Hellman. 1940-04-20. Till Riksantikvarieämbetet.
- Dnr 1239/40. Riksantikvarieämbetet, Sigurd Curman & K. A. Gustawsson. 1940-04-26. Till Stockholms stads fastighetskontor, Stadshuset, Stockholm, rör. Gravfält påtr. vid tomtbebyggelse, Bällsta gård, Bromma fsg, Up.
- Dnr 1239/40. Fastighetskontoret Stadshuset, Carl Melin. 1940-07-08. Till Riksantikvarieämbetet.
- Dnr 1923/40. Riksantikvarieämbetet, Sigurd Curman & K. A. Gustawsson. 1940-07-24. Till Stockholms stads fastighetskontor, Stockholm, rör. fornl. på tomter vid Bällsta, Bromma förs., Sthlm.
- Dnr 2236/40. Inv. 22591. Bo Hellman. 1940-08-15. Till Riksantikvarieämbetet.
- Dnr 04522/85. Bromma hembygdsförening. 1985-09-12. Till Riksantikvarieämbetet.
- Dnr 04522/85. Riksantikvarieämbetet. 1985-09-16. Angående dokumentation av gravfält i Bällstatrakten, Bromma socken, Uppland.
- Dnr 00389/86, Länsstyrelsens beteckning 11.3919-184-85. 1986-01-20. Tillstånd till ingrepp i det område på marken som hör till fast forn lämning.
- Dnr 323-2238-2003. 2003-06-09. Angående lagskyddat fornminne, gravfält NNV om Bällsta gård, Bromma församling Uppland, UP 3020.
- Dnr 323-2238-2003. Riksantikvarieämbetet. 2003-06-16. Gravfältet NNV om Bällsta gård.

Digitala källor

- Institutet för språk och folkminnen (ISOF). Ortnamnsregistret. <https://www.isof.se/sprak/namn/ortnamn/ortnamnsregistret-beta.html>. Åtkomst 2025-02-14.
- Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbreven (SDHK). SDHK nummer 4861.
- Sveriges geologiska undersökning (SGU). Berggrundskartan. Genom WMS-tjänst <https://resource.sgu.se/service/wms/130/berggrund-50-250-tusen>. Åtkomst 2025-02-14.
- Sveriges geologiska undersökning (SGU). Jordartskartan. Genom WMS-tjänst. <https://resource.sgu.se/service/wms/130/jordarter-25-100-tusen>. Åtkomst 2025-02-14.

Kartmaterial

Riksantikvarieämbetets arkiv, Antikvarisk-Topografiska Arkivet (ATA)

Dnr 1239/40. UP 3020. Karta över gravfält NNV om Bällsta gård, Bromma församling, Uppland. Upprättad den 17 april 1940 av G.-A. Hellman.

Rikets allmänna kartverks arkiv

Akt J112-75-14. Häradsekonomiska kartan Sundbyberg, 75-14. År 1901-06.

Akt J243-75-1. Generalstabskartan Stockholm, 75-1. År 1919.

Akt J133-10I6e53. Ekonomiska kartan Sundbyberg, 10I6e53. År 1953.

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Akt 01-brm-15. Arealavmätning. År 1782.

Akt 01-brm-16. Arealavmätning, mantalsättning. År 1795.

Lantmäteristyrelsens arkiv

Akt A14:134-135. Geometrisk avmätning Bällsta nr 1-4. År 1690. Lantmätare Jacob Braun.

Akt A10-5:2. Mantalsättning Bällsta nr 1-4. År 1795. Lantmätare Jeremias Lifman.

Stockholms stadsarkiv

Topografiska corpsen 1891. Stockholms stadsarkivs kartsamling NS 442, SE/SSA/0234/J 4 B:5, kartblad 2 "Vestra bladet" ur Trakten omkring Stockholm i 9 blad, utgiven 1861, översedd 1891-1893.

Karta öfver Bromma Socken 1829. Generallantmäterikontoret. Stockholms stadsarkivs kartsamling NS 442, SE/SSA/0234/J 2 B:18. Skapad av Carl Gustaf Lundgren.

Bilagor

1. Gravtabell

Bilaga 1. Gravtabell

Nr	Nr Hellmans gravfältskarta	Gravtyp	Storlek (m)	Höjd (m)	Beskrivning	Anmärkning	X koord	Y koord	M ö h
211	3	Hög	7x5,5	ca 0,7	Hög, ursprungligen rund, ca 7x5,5 m st (NV-SÖ) och ca 0,7 m h. Övertorvad med enstaka uppstickande stenar synliga i ytan, ca 0,3-0,7 m st och rundade. Välvd profil. Kraftigt kantskadad mot NV, brant slänt mot trottoarkant (Kakvägen). Beväxt med sly och mindre träd.	Kantskadad	6584342	666500	17
224	6	Hög	8x4,5	ca 0,5	Hög, ursprungligen rund, ca 8x4,5 m st (NV-SÖ) och ca 0,5 m h. Övertorvad med enstaka uppstickande och delvis utrasade stenar synliga i ytan (i NV), ca 0,2-0,5 m st och rundade. Välvd profil. Kraftigt kantskadad mot NV, brant slänt mot trottoarkant (Kakvägen). Beväxt med sly och mindre träd.	Kantskadad	6584338	666506	17
234	10	Stensättning	6,5x5	ca 0,25	Stensättning, ursprungligen rund, ca 6,5x5 m st (NVV-SÖ) och ca 0,25 m h. Övertorvad med enstaka uppstickande stenar synliga i ytan, ca 0,2 m st och rundade. Beväxt med sly och mindre träd. Stensättningen är något svåravgränsad mot Ö, där den också är skadad. Ytan är släntad här och ett block som dokumenterades på 1940 års gravfältskarta saknas.	Kantskadad	6584339	666511	18
248	11	Hög	8,5x6	ca 0,7	Hög, ursprungligen rund, ca 8,5x6 m st (VNV-ÖSÖ) och ca 0,7 m h. Övertorvad med enstaka uppstickande och delvis utrasade stenar synliga i ytan (i VNV), ca 0,2-0,6 m st, skarpkantade och rundade. Välvd profil. Kraftigt kantskadad mot VNV, brant slänt mot trottoarkant (Kakvägen). Även skadad mot Ö och SÖ, där marken är släntad och jord påförts. Beväxt med sly och mindre träd.	Kantskadad	6584332	666516	17
275	4	Hög	6,5x6	ca 0,6	Hög, rund, ca 6,5x6 m st (N-S) och ca 0,6 m h. Övertorvad. Välvd profil. Beväxt med en större tall i NÖ, sly och mindre träd. Marken är något gropig och ojämn, erosion mot bergssluttning i N.	Ej skadad	6584349	666504	17
287	9	Stensättning	3,5x3	ca 0,4	Stensättning, närmast rund, ca 3,5x3 m st (Ö-V) och ca 0,4 m h. Övertorvad med flera uppstickande stenar synliga i ytan, ca 0,2-0,4 m st och rundade. Välvd form. Beväxt med sly och mindre träd, samt ett större dött träd centralt.	Ej skadad	6584346	666509	18
296	7	Stensättning	3x2,5	ca 0,2	Stensättning, rundad, ca 3x2,5 m st (N-S) och ca 0,2 m h. Övertorvad med uppstickande stenar synliga i ytan, ca 0,2-0,35 m st, rundade och skarpkantade. Beväxt med sly och mindre träd. Något svårbedömd och svåravgränsad, särskilt mot Ö och S, där marken är släntad och jord påförts (ler- och sandblandad jord med inslag av taktegel och spräckt småsten).	Kantskadad i Ö och delvis täckt av påförd jord	6584343	666507	18
303	5	Stensättning (?)	2x1,5	ca 0,2	Stensättning (?), oval, ca 2x1,5 m st (NNÖ-SSV) och ca 0,2 m h. Övertorvad med enstaka uppstickande stenar synliga i ytan, ca 0,2-0,4 m st och rundade. Beväxt med sly. Mycket osäker och svåravgränsad.	Ej skadad	6584344	666505	18

Åker

Kvarteret
Vindskupan

Under senvinter/vår år 2025 genomfördes en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte inom fastigheterna VINDSKUPAN 19 och 20 i Bällsta i Bromma, Stockholms kommun. Uppdraget genomfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholm, mot bakgrund av en eventuell avyttring av fastigheterna. Förundersökningen konstaterade att det inom området finns minst åtta ovan mark synliga gravar som utifrån karaktär och tidigare fynd preliminärt kan dateras till yngre järnålder. Den fornlämning i form av en *stensättning* som tidigare varit registrerad i Kulturmiljöregistret inom fastigheterna, har efter förundersökningens resultat ändrats till att omfatta ett *gravfält* med fornlämningsnummer L2013:1924.

